

TERRA LIBERA

ČASOPIS HLÁSÍCÍ SE K TRADICI LAISSEZ FAIRE

listopad - prosinec 2005 / ročník 6

Rovná daň a „spravedlivé rozložení daňového břemene“

Matěj Šuster

Návrh tzv. „rovné daně“ (tj. zdanění všech příjmů převyšujících základní nezdanitelné minimum jednotnou daňovou sazbou) vyvolal mohutnou kontroverzi. Zejména pro mnohé socialisty představuje „rovná daň“ vrchol „nespravedlnosti“ (přičemž se často mylně domnívají, že tzv. rovná daň odstraňuje daňovou progresi).

Zastánci „rovné daně“ se s výtkou, že „rovná daň“ je „nespravedlivá“, zpravidla vypořádávají velmi neuspokojivým způsobem. Tak např. Petr Mach na toto téma uvádí pouze následující:

Rovná daň zvyšuje spravedlnost. V systému rovné daně se nemůže stát, že jedna rodina platí vyšší daně než jiná (i když příjmy obou manželů jsou v obou rodinách v součtu stejné) jen proto, že v jedné rodině je ve výši platu muže a ženy větší rozdíl a každý z nich podléhá jiné mezní sazbě. (...) V systému rovné daně poplatníci se stejnou hrubou mzdou platí stejné vysoké daně.¹

Takto úzce pojmá „daňová spravedlnost“ je sotva dostačující, neboť autor tu zcela pomíjí otázku, zda je systém rovné daně spravedlivý z hlediska poplatníků s různě vysokým příjmem.

V tomto článku se proto pokusím zhodnotit „rovnou daň“ ve světle tradičních principů tzv. „spravedlivého rozložení daňového břemene“. Východiskem tu budou ty principy „daňové spravedlnosti“, které jsou založeny na principu „rovného zacházení se všemi občany“.

Podstata tzv. „spravedlnosti ve formálním smyslu“ spočívá v požadavku, aby bylo s případy v relevantních rysech shodnými zacházeno stejně (*horizontální* spravedlnost) a naopak aby případy v relevantních rysech odlišné byly posuzovány odlišně (*vertikální* spravedlnost), a to přiměřeně povaze a míře jejich odlišnosti.

Takto chápaná spravedlnost tedy nutně nevyžaduje, aby s každým bylo zacházeno vždy stejně, neboť pak by kupř. bylo spravedlivé uvěznit pachatele vraždy jen tehdy, pokud by zároveň byli uvězněni i všichni ostatní občané. Nepochybně existují důležité okolnosti, které odůvodňují odlišné zacházení s pachateli vražd a bezúhonnými občany.

Základním problémem při řešení otázky „spravedlivého rozložení daňového břemene“ je z tohoto hlediska tedy to, zda existují relevantní odlišnosti, které by odůvodnily odlišné zdanění jednotlivých občanů, a pokud tu nějaké takové relevantní odlišnosti vskutku jsou, v čem spočívají a jakou konkrétní „odlišnost v zacházení“ vyžadují.

Můžeme tu pak odlišit tyto základní přístupy, které vycházejí z té či oné aplikace principu „rovného zacházení“.

1. „Jeden občan, jedna daň“

Zastánci tohoto názoru budou tvrdit, že ve vztahu ke zdanění (podobně jako ve vztahu k volebnímu právu) neexistuje mezi (dospělými a svépřírodními) občany žádný relevantní rozdíl, který by ospravedlnil odlišné zacházení. Tak jako má každý občan ve volbách jeden hlas bez ohledu na výši příjmu či majetku (*one man, one vote*), měl by každý občan platit stejně vysokou daň bez zřetele na své finanční a majetkové poměry (*one man, one tax*).

(pokračování na straně 2)

Praxeologie: Metoda rakouské ekonomie

Murray N. Rothbard

Praxeologie je charakteristickou metodologií Rakouské školy. Tento termín byl pro rakouskou metodologii poprvé použit Ludwigem von Misesem, jenž byl nejen hlavním architektem a průkopníkem této metodologie. Byl také ekonomem, který ji komplexně a úspěšně aplikoval na vypracování ekonomické teorie. Přinejmenším můžeme říci, že ačkoli praxeologická metoda v současné ekonomii, stejně tak jako ve společenských vědách obecně a také ve filozofii vědy, vyšla z módy, byla základní metodou rané Rakouské školy a také významné části starší Klasické školy, zejména J.-B. Saye a Nassau W. Seniora.

Praxeologie vychází ze základního axiomu, že jednotlivé lidské bytosti jednají. Vychází tedy z elementární skutečnosti, že jednotlivci vědomě jednají za účelem dosažení zvolených cílů. Tento koncept jednání je opakem čistě reflexivního chování, které nesměruje k dosažení cílů. Z tohoto primárního faktu praxeologická metoda verbální dedukcí vyzvojuje logické implikace. Praxeologická ekonomie je zkrátka strukturou logických implikací skutečnosti, že jednotlivci jednají. Tato struktura je na fundamentálním axiomu jednání postavena a obsahuje několik pomocných axiomů, např. že se jednotlivci liší nebo že lidé považují volný čas za vzácný statek. Pokud někdo pochybuje, že lze celý systém ekonomie deduktivně vystavět z tohoto jednoduchého základu, doporučuji mu Misesovu knihu *Human Action*. A protože praxeologie počíná u tohoto pravdivého axiomu A, musí být všechna tvrzení vydedukovaná z tohoto axiomu také pravdivá. Protože pokud A implikuje B a A je pravdivý výrok, pak B musí být rovněž pravdivý.

Uvažujme některé přímé implikace axiomu jednání. Z jednání vyplývá, že chování jednotlivce je cílevědomé, tedy že směřuje k dosažení cílů. Dále jeho jednání implikuje, že si vědomě zvolil určité prostředky pro dosažení svých cílů. Protože si přeje těchto cílů dosáhnout, tak pro něj musejí být hodnotné; musí mít tedy hodnoty, na základě kterých volí. Používání prostředků implikuje víru v technickou znalost ohledně schopnosti určitých prostředků dosáhnout požadovaných cílů. Musíme poznamenat, že praxeologie nepředpokládá, že volba hodnot nebo cílů určitého člověka je moudrá nebo správná, ani že zvolil technicky správnou metodu jak jich dosáhnout. Praxeologie tvrdí, že jednatel má cíle a věří, ať už chybně nebo správně, že je použitím určitých prostředků může dosáhnout.

Každé jednání v reálném světě dále musí probíhat v čase; každé jednání probíhá v určité přítomnosti a směřuje k dosažení cíle v budoucnosti (dohledné nebo vzdálené). Pokud by mohla být přání každého člověka okamžitě uspokojena, neměl by nikdo důvod jednat.¹⁰ Člověk tedy očekává, že jednáním dosáhne změny; jinými slovy, preferuje situaci plynoucí z jednání před stavem při absenci jednání. Jednání tak implikuje, že člověk nedisponuje dokonalou znalostí budoucnosti. Pokud by měl takovou znalost, pak by žádné jeho jednání nic nezměnilo. A tak jednání implikuje, že žijeme ve světě nejisté, nebo ne zcela jisté budoucnosti. Na tomto základě můžeme doplnit naši analýzu jednání: člověk volí prostředky podle určitého technického plánu v současnosti a očekává, že dosáhne svých cílů v budoucnosti.

Skutečnost, že člověk jedná, znamená, že jsou použité prostředky

(pokračování na straně 4)

Výsledkem by tedy byla paušální daň, při níž by každý občan byl povinen odvést v příslušném období na dani stejně vysokou částku (tzv. „daň z hlavy“).²

Výhrady proti takto pojaté „dani z hlavy“ jsou dobře známé: „daň z hlavy“ by sice znamenala striktně stejné zacházení se všemi občany, ale uvalila by relativně větší břemeno na chudé než na bohaté, přičemž u lidí s nízkými příjmy by daňová povinnost mohla být dokonce vyšší než jejich důchod. Toto riziko by obzvláště hrozilo u současných rozbujelých „států blahobytu“.

Tak např. kdyby očekávané daňové příjmy státního rozpočtu České republiky za rok 2005 (cca 776 miliard Kč)³ měly být v souladu s principem „one man, one tax“ rozděleny mezi 7 miliónů daňových poplatníků (což je veskrze optimistický předpoklad), každý z nich by byl povinen v roce 2005 zaplatit státu přibližně 110 000 Kč na „dani z hlavy“.

Z praktického hlediska by tudíž „daň z hlavy“ mohla přicházet v úvahu jediné za předpokladu, že by nejprve byla *dramaticky snížena* úroveň veřejných výdajů, neboť jinak by podstatná část, ne-li většina daňových poplatníků vůbec nebyla schopna tuto daň platit.

Druhá – a dost možná ještě závažnější – výhrada proti „dani z hlavy“ spočívá v tom, že tato daň klade obzvláště vysoké břemeno na ty, kdo by se jinak dobrovolně izolovali od tržní ekonomiky (např. poustevníci). Je-li totiž každý občan povinen platit tuto daň čistě z toho důvodu, že se trvale zdržuje na území daného státu, pak jde fakticky o daň uvalenou *na samotnou existenci tohoto člověka*. Daň z hlavy mu umožňuje jedinou volbu: žít a platit, nebo nežít a neplatit. V koloniální éře byla ostatně „daň z hlavy“ uvalována na africké domorodce často hlavně proto, aby byli nepřímou donuceni opustit svůj dosavadní způsob života, který jim nepřinášel peněžitý příjem, a nechali se najmout za mzdu k práci na plantážích či v dolech u britských výrobců.⁴

2. „Každý dolar má být zdaňován stejně“

Ústřední myšlenkou tu je, že rovné zacházení se všemi občany vyžaduje, aby majetek či příjem každého člověka byl zdaňován stejnou daňovou sazbou. Pokud by stát uvalil na majetek či příjem jednoho občana vyšší daňovou sazbu než na jiného *jen proto*, že je bohatší či má vyšší příjem, šlo by o podobně nelegitimní diskriminaci, jako kdyby stát zdaňoval vyšší sazbou muže a ženy či heterosexuály a homosexuály. Podle této teorie zkrátka neexistuje žádný relevantní rozdíl mezi dolarem vydělaným chudým a dolarem vydělaným bohatým, stejně jako neexistuje žádný relevantní rozdíl mezi dolarem vydělaným mužem a ženou.

Tento princip tudíž vede k *proporcionálnímu* zdanění. Naopak „daň z hlavy“ či regresivní zdanění by zastánci tohoto přístupu odmítli jako „diskriminační“ vůči chudým.

3. „Teorie prospěchu“

Podle tohoto principu by daňové břemeno mělo být mezi jednotlivé poplatníky rozloženo tak, aby *odpovídalo přínosu, který každý z nich získává ze služeb financovaných státem z daňových příjmů*. Zde by tedy relevantním

rysem, který by ospravedlnil různé zdanění jednotlivých občanů, byla skutečnost, že někteří občané mají z činností státu větší užitek než jiní občané.

Princip prospěchu je z historického hlediska úzce spjat s teorií „společenské smlouvy“, kdy je stát zřízen konkludentní dohodou občanů jako instituce, jejímž účelem je ochrana života, svobody a vlastnictví občanů. Daně jsou v tomto kontextu nezbytným „nákladem“ na zajištění této ochrany. Princip prospěchu v původním pojetí tak váže daňovou povinnost na tuto základní funkci státu.

Teorie prospěchu je z hlediska klasického liberalismu sympatická v tom, že stát pojímá nikoli jako svrchovaného vládce nad občanem a jeho vlastnictvím, nýbrž vychází z toho, že daně jsou jakousi „stínovou cenou“, kterou občané platí za „veřejné statky“ zvyšující jejich blahobyt. Má tu jít tedy o vztah *quid pro quo* mezi občanem a státem, kdy občan získává od státu jako protihodnotu zaplacené daně službu, která mu přináší užitek.

Problém ovšem samozřejmě spočívá mj. v tom, jak „měřit“ prospěch, který jednotliví občané z veřejných výdajů získávají. Ze samotného faktu, že daň je státem vynucenou peněžitou platbou, vyplývá, že poplatník zaplacením daně tak maximálně demonstruje, že se raději vzdá části svého majetku, než aby byl podroben sankcím, které zákon pro případ nesplnění daňové povinnosti stanoví. Je docela dobře možné, že leckterým občanům vládní aktivity financované z daní nejenže nepřinášejí vůbec žádný prospěch, ale způsobují jim naopak újmu.

Přísně vzato, rozložení daňového břemene by mohlo být v souladu s principem prospěchu snad jediné tehdy, pokud by se rozhodování o daních a veřejných výdajích řídilo pravidlem *jednomyslnosti*.

John Stuart Mill (1806-1873) se domníval, že by princip prospěchu vedl k silně regresivnímu zdanění a mj. i z tohoto důvodu jej odmítal jako „nespravedlivý“. Pro hrubý odhad „prospěchu“ použil následující „test“:

Pokud bychom chtěli odhadnout, v jaké míře získávají různí lidé prospěch díky ochraně státu, museli bychom vzít v úvahu, kdo by utrpěl nejvíce, kdyby tato ochrana přestala být poskytována: odpověď na tuto otázku ... by musela být taková, že nejvíce by tím utrpěli ti, kdo jsou tělesně či duševně nejslabší... Vskutku, takoví lidé by se téměř jistě ocitli v pozici otroků. Proto ... ti, kteří jsou nejméně schopni postarat se sami o sebe či ubránit sama sebe, jsouce těmi, pro něž je ochrana státu nejvíce nepostradatelná, by museli platit největší podíl z její ceny...⁵

Rovněž v moderní odborné literatuře již nejméně od roku 1952, kdy Walter J. Blum a Harry Kalven publikovali svůj článek „The Uneasy Case for Progressive Taxation“, vcelku panuje shoda, že by aplikace principu prospěchu nevedla k progresivnímu zdanění, ale nejpravděpodobněji k nějaké formě regresivního zdanění.

Vezměme si následující příklad: Jan, úspěš-

ný podnikatel, vybudoval prosperující firmu, aniž by obdržel jakékoli dotace či privilegia od státu, které by ho v porovnání s ostatními podnikateli zvýhodňovaly. V průběhu 20 let Jan díky svému podnikání získal (čistý) peněžitý příjem ve výši 10 miliard Kč. Naproti tomu Marek byl ve své podnikatelské činnosti z finančního hlediska podstatně méně úspěšný, neboť nenabízí spotřebitelům tak atraktivní produkt jako Jan. Za stejné období dosáhl Marek (čistého) příjmu ve výši 2 milióny Kč. Pokud by na příjmy Jana i Marka byla uvalena stejná 20% daňová sazba, pak by Jan celkově v tomto období odvedl státu na dani 2 miliardy Kč, zatímco Marek by zaplatil na dani „pouze“ 400 000 Kč. Tento rozdíl ve výši daně by šlo jen sotva odůvodnit principem prospěchu, neboť si lze jen obtížně představit, že by Jan měl ze služeb poskytovaných státem *5000krát vyšší prospěch* než Marek.

4. Princip „schopnosti platit“

Tento princip může buď znamenat, že by lidé měli platit daně podle výše svých příjmů a majetku (tj. bohatí by měli platit vyšší daň než chudí), anebo že by lidé měli platit daně v souladu s příjmem či majetkem, jakého by dosáhli, kdyby naplno využívali svého talentu a výdělečných schopností (tzv. „*endowment taxation*“).

V posléze uvedeném případě by to např. znamenalo, že úspěšný manažér, který by přestal vykonávat svou manažerskou funkci a začal by se naplno věnovat bez nároku na odměnu charitativní činnosti, by byl povinen i nadále platit daň ve stejné výši, jakou státu odváděl ze svého manažerského příjmu.

Zdanění podle výdělečné schopnosti poplatníka a nikoli podle jeho skutečného důchodu se může z určitého hlediska zdát „spravedlivější“ – jak ukazuje následující příklad:

„Bohatý“ a „Chudý“ mají stejnou schopnost i příležitost dosáhnout totožného výdělku a rovněž v ostatních relevantních rysech se nacházejí v obdobné situaci. „Bohatý“ však věnuje více času práci než „Chudý“, aby mohl spotřebovat větší množství tržních statků, přičemž preferovaný „spotřební koš“ přináší každému z nich stejný blahobyt. „Chudý“ má tudíž nižší důchod než „Bohatý“ jen proto, že oproti „Bohatému“ více oceňuje volný čas (spotřebu netržních statků) v porovnání s prací (spotřebou tržních statků). Z hlediska „horizontální spravedlnosti“ se skutečnost, že tyto dva poplatníci odlišně hodnotí „volný čas“ a „tržní statky“, může jevit jako zcela bezvýznamná a oba by tedy v „ideálním případě“ měli platit stejně vysokou daň. Netřeba dodávat, že „*endowment taxation*“ je mimořádně obtížné či dokonce nemožné uskutečnit v praxi, protože nelze získat příslušné informace o skutečné „výdělečné schopnosti“ poplatníků.

„Schopnost platit“ měřená skutečným důchodem poplatníka je velmi mlhavým a vágním pojmem; a priori vylučuje jen takovou formu zdanění, při níž chudí platí absolutně vyšší daň než bohatí anebo stejně vysokou jako bohatí. Jasnou implikací tohoto principu ovšem je, že lidé, kteří vzhledem ke svým příjmovým a majetkovým poměrům vůbec nejsou schopni platit daně, by měli být od daňové po-

vinnosti osvobození. Obdobně lze na základě principu „platební schopnosti“ argumentovat ve prospěch existence „nezdanitelného minima“, a to na úrovni příjmu, který je nezbytný k zajištění základních životních potřeb poplatníků (jídlo, ošacení, bydlení aj.).

„Schopnost platit“ je ovšem zpravidla buď principu „rovné subjektivní oběti“ (viz níže), tj. poplatníci mají stejnou schopnost platit určitou daň, pokud pro ně zaplacení této daně znamená „stejnou subjektivní oběť“.

5. Teorie rovné oběti

Tento princip je založen na myšlence, že daňové břemeno by mělo být rozloženo tak, aby každého občana daň *zatěžovala* či *poškozovala stejně*. Od samého počátku jsou tu minimálně tyto dva problémy:

- má být „daňová oběť“ měřena v peněžních jednotkách, které poplatník zaplatí na dani („objektivní“ oběť), anebo má být posuzována podle obětovaného užítku poplatníka („subjektivní“ oběť)?

- má jít o stejnou *absolutní* oběť (kupř. každý poplatník na dani obětuje stejné množství dolarů anebo podstupuje stejnou ztrátu svého „celkového užítku“ - např. 20 „utilů“), anebo o stejnou *proporcionální* oběť (každý poplatník by musel obětovat stejnou procentuální část svého příjmu či svého „celkového užítku“)?

Ziskáváme tu tak čtyři možné interpretace principu „stejně oběti“:

- **Stejná absolutní „objektivní“ oběť:** výsledkem by byla - z definice - daň z hlavy, tj. každý by platil stejnou daň bez ohledu na výši příjmu či majetku;

- **Stejná proporcionální „objektivní“ oběť:** tento princip - opět z definice - vede k proporcionálnímu zdanění, neboť každý by byl povinen obětovat stejnou část svého příjmu a/nebo majetku;

- **Stejná absolutní „subjektivní“ oběť** vyjádřená *ztrátou celkového užítku* v důsledku zaplacení daně;

- **Stejná proporcionální „subjektivní“ oběť** vyjádřená *procentuální ztrátou celkového užítku* poplatníka v důsledku zaplacení daně.

„Měření“ daňové oběti „ztrátou užítku“ a nikoli obětovanými peněžními jednotkami je nejčastěji obhajováno tím, že platba stejné peněžité částky představuje pro chudého větší subjektivní oběť než pro bohatého. Z toho pak plyne, že bohatý by měl platit vyšší daň než chudý. Čím rychleji klesá mezní užitek peněz, tím pravděpodobněji by tento princip vedl k progresivitě. Pokud mezní užitek peněz naopak klesá jen velmi pomalu, není vyloučena ani taková forma regresivního zdanění, kdy bohatý platí sice vyšší daň než chudý, ale odvádí na dani nižší část svého příjmu či majetku. Za jinak stejných okolností by k daňové progresii vedl mnohem spíše princip „proporcionální subjektivní oběti“ než princip „stejně absolutní subjektivní oběti“, nicméně je obtížně obhájit, proč by z hlediska „rovného zacházení“ měla být rozhodující procentuální a nikoli absolutní ztráta celkového užítku.

Teorie „rovné subjektivní oběti“ je ovšem založena na těchto třech kritických předpokladech:

1. Mezní užitek každé další peněžní jednotky, kterou jednotlivec drží, klesá.

2. Užitek lze mezosobně srovnávat a tudíž i sčítat či odčítat.

3. Užitek z peněz je pro každého člověka stejný.

První předpoklad je *platný*, ovšem posléze dva uvedené předpoklady jsou nesmyslné. Neexistuje tedy žádný způsob, jak tuto „subjektivní daňovou oběť“ měřit. Z pohledu pozitivní vědy nelze říci, k jaké konkrétní formě zdanění by princip „rovné subjektivní oběti“ vedl.

Autorem klasické formulace principu „rovné oběti“ je John Stuart Mill:

Stejně jako v případě dobrovolných příspěvků na účel, na kterém jsou všichni zainteresováni, o všech lze říci, že přispěli správným dílem, když každý z nich přispěl podle svých prostředků, to jest vykonal pro společný cíl stejnou oběť.⁶

Sám John Stuart Mill na základě tohoto principu podporoval takovou formu zdanění, při níž by příjem nezbytný k zajištění základních životních potřeb poplatníka nepodléhal zdanění, zatímco příjem nad tuto minimální částku by byl zatížen proporcionální daňovou sazbou. Mill plně souhlasil s tím, že pro člověka, který je sotva schopen ze svého důchodu zabezpečit své základní potřeby, by jakékoli zdanění znamenalo neúměrně vysokou oběť. Co se týče důchodu nad toto minimum, Mill měl za to, že pravdivost doktríny, podle níž poplatník, který ze svého důchodu 1 000 Liber odvede státu na dani 100 Liber, přináší ve prospěch eráru větší oběť než poplatník, který ze svého důchodu 10 000 Liber zaplatí na dani 1 000 Liber, je *natolik vysoce sporná a pochybná*, že nemůže být základem pro žádné pravidlo zdanění.

Naopak Jean-Baptiste Say (1767-1832) se domníval, že „spravedlnost“ přímo vyžaduje, aby daňové sazby byly odstupňovány podle důchodu poplatníků.⁷ Je třeba ovšem zdůraznit, že J.-B. Say považoval za základní pravidlo veřejných financí, aby veřejné výdaje byly co možná nejnižší, a v souladu s tím prohlašuje, že nejméně „špatné“ daně jsou takové, jejichž sazby jsou nejnižší. Ostatně, z pohledu „Bohatého“ bude daňová progresie 1 %, 3 %, 5 % a 8 % patrně přijatelnější, než proporcionální daň ve výši 15 %.

6. F. A. Hayek: Proporcionální zdanění jako ochrana před „tyranií většiny“

V rámci demokratického režimu může být základní námitkou proti různě vysokým daňovým sazbám v závislosti na důchodu či majetku poplatníka mj. skutečnost, že takové pravidlo zdanění umožňuje většinové koalici, která rozhoduje o výši a rozložení daňového břemene, aby poptávala další a další jednotky „veřejných statků“ na úkor majetku „menšinové kalice“, na jejíž členy uvalila vyšší daňové sazby. Většinová koalice tedy spotřebovává stále větší množství veřejných statků, avšak náklady na jejich produkci do značné míry přesouvá na jiné členy daného politického společenství.

Situace se tu principiálně nijak neliší od

případu, kdy paní Lahočná a pan Novák zkonsumují oběd v restauraci poté, co „demokraticky“ přehlasovali pana Rozrazilu a rozhodli, že je povinen jim tento oběd zaplatit ze své vlastní kapsy.

F. A. Hayek v této souvislosti argumentoval⁸ ve prospěch takového pravidla zdanění, které by sice ponechalo většině možnost, aby si „sama sobě“ zvýšila daňovou sazbu s cílem poskytnout pomoc menšině (např. chudým), avšak které by zároveň podstatně omezilo pravomoc většiny, aby uvalila na menšinu jakékoli daňové břemeno, které uzná za vhodné.

Za takové pravidlo Hayek považoval princip, že většina, která rozhoduje o celkové úrovni zdanění a daňových sazbách, musí sama nést daňové břemeno *v nejvyšší sazbě, kterou schválila*. V očích Hayeka tedy spočívá minimální test „spravedlnosti“ příslušného pravidla zdanění v ochotě těch, kdo takové pravidlo prosadili, *podrobit sama sebe témuž pravidlu*.

Hayek tvrdí, že racionální rozhodnutí o oběmu veřejných výdajů se dá očekávat jen tehdy, když každý hlasující ví, že bude muset přispět ke všem výdajům, které schvaluje, podle předem stanoveného pravidla, a nemůže přikázat nic, co by se mělo udělat na účet někoho jiného.⁹

Obstojí „rovná daň“ ve světle těchto „principů“?

Zastánci každého z těchto principů „spravedlivého rozložení daňového břemene“ tvrdí, že právě jimi obhajovaný princip „daňové spravedlnosti“ *nejlépe odpovídá* zásadě „rovného zacházení“. Problém tu evidentně spočívá mj. v tom, že se jaksí neshodnou, jaké konkrétní rysy jsou z hlediska zdanění *relevantní*. V některých případech (principu prospěchu, „schopnosti platit“ a „rovné subjektivní oběti“) není dokonce ani dostatečně průkazné, k jaké konkrétní formě zdanění by aplikace daného principu vedla.

Jestliže však koncepce rovné daně navrhovaná ODS spočívá na kombinaci „nezdanitelného minima“ (6 000 Kč na poplatníka a dalších 2 000 Kč na nezaopatřené dítě) a jednotné 15 % daňové sazby, lze jen s obtížemi tvrdit, že by taková forma zdanění byla v rozporu s principem „platební schopnosti“ či „rovné subjektivní oběti“. Výsledkem této konstrukce je stav, kdy bohatí platí nejen větší absolutní částky na dani, ale odvedou státu i vyšší část svého příjmu. Z hlediska průměrné daňové sazby jde o progresivní zdanění.

Zároveň je „rovná daň“ v porovnání se současnou situací důležitým krokem k principu „každý dolar má být zdaňován stejně“. Rovná daň vcelku vyhovuje i Hayekovým principům; zde je však nezbytným předpokladem, aby se nezdanitelné minimum v budoucnu zvyšovalo maximálně o inflaci, neboť při jeho podstatném zvyšování by hrozilo, že by většina úspěšně přesunula daňové náklady na produkci „veřejných statků“, které spotřebovává, na menšinu voličů. Tak by tomu bylo zejména tehdy, kdyby nezdanitelné minimum bylo natolik vysoké, že by tzv. volič-medián neplatil (téměř) žádnou daň z příjmu.

Konečně, pokud lze souhlasit s tím, že principu prospěchu by vedl nejspíše k regresivnímu,

maximálně však proporcionálnímu zdanění, pak by se v té míře, v jaké rovná daň snižuje relativní daňové břemeno „bohatých“ oproti současnému stavu, dalo tvrdit, že jde o posun směrem k „principu prospěchu“.

„Rovná daň“ se proto může jevit jako určitý „rozumný kompromis“, na němž by se mohli shodnout jak zastánci principu „platební schopnosti“ (rovné oběti), tak zastánci jiných principů rozložení daňového břemene.

Závěr: základní principy zdanění

Pokud by člověk měl přece jen formulovat nějaký princip „spravedlivého zdanění“, pak by to byla zásada „*minimalizace daňového břemene pro všechny občany*“. Daň je majetkovým přesunem mezi občanem a státem, který je státem vynucován násilím či pohrůžkou násilí, a je tedy z formálního hlediska obtížně odlišitelná od loupeže či mafiánského „výpalného“. Z tohoto důvodu se věc jeví tak, že by každý člověk měl platit co možná nejnižší daň.

Veřejné finance by se tudíž měly především řídit výše zmíněným „Sayovým pravidlem“: totiž *utrácet co nejméně a uvalovat na občany co nejnižší daň*. V rámci tohoto principu je však dle mého soudu žádoucí, aby daňové sazby byly co nejméně odstupňovány v závislosti na důchodu či majetku občanů.

Celkově lze důvodně pochybovat o tom, že by požadavky spravedlnosti *striktně vyžadovaly* určité konkrétní pravidlo zdanění, např. proporcionalitu. Švýcarský kanton Schaffhausen např. od ledna 2004 zavedl určitou formu „degresivní“ daně z příjmu, kdy mezní daňová sazba nejprve s růstem příjmu mírně stoupá (od počáteční 8% mezní daňové sazby na 11,5%), ale od určité hranice příjmu naopak mezní sazby klesají, takže roční příjem vyšší než deset miliónů švýcarských franků je zdaňován již pouze 6% mezní daňovou sazbou. *Osobně se domnívám, že není jediného důvodu, proč označovat tuto daňovou strukturu za „nespravedlivou“.*

Ostatně, právě ve Švýcarsku se dá do značné míry hovořit o skutečné *fiskální konkurenci* mezi jednotlivými kantony (jakož i obcemi): kantony spolu v zásadě soutěží v tom, aby nabídly občanům co nejvyšší *čistý přínos* (z hlediska poměru kvality a množství poskytovaných veřejných statků na jedné straně a daňového zatížení na straně druhé). Díky relativně nízkým „transakčním nákladům“, resp. nízkým nákladům „hlasování nohama“ si každý občan poměrně snadno může zvolit život v takovém kantonu, který mu nabízí pro něj optimální „spotřební koš“ za nejvýhodnější „daňovou cenu“. V takovém institucionálním prostředí se ochrana menšiny před „tyranii většiny“ prostřednictvím fiskální konstituce, která by podstatně omezovala pravomoc většiny uvalit diskriminační daňové sazby na menšinu, jeví jako relativně méně naléhavá.

Článek lze v plném znění nalézt na www.libinst.cz/etexty/suster_dane.pdf

Praxeologie: Metoda rakouské ekonomie

(pokračování ze strany 1)

vzhledem k požadovaným cílům vzácné; pokud by veškeré prostředky nebyly vzácné ale nadbytečné, byly by cíle již dosaženy a nebylo by nutné jednat. Jinými slovy, zdroje, které jsou přebytkové, neplní funkci prostředků, protože nejsou předmětem jednání. Vzduch je pro život a tedy i pro dosažení cílů nezbytný; protože je však vzduchu dostatek, není předmětem jednání a nemůže tak být považován za *prostředek*. Je tím, co Mises nazval „všeobecným předpokladem lidského blahobytu“. Pokud vzduch není v dostatečném množství, může se stát předmětem jednání; například chceme-li chladný vzduch, použijeme klimatizaci k přeměně teplého vzduchu na studený. I v nemožném případě existence Rajske zahrady (nebo podmínek, které byly před několika lety označeny za blížící se světu bez vzácnosti), ve které by byla veškerá přání ihned uspokojena, by stále existoval jeden vzácný zdroj: čas každého člověka. Každou jednotku času, kterou alokujeme za určitým účelem, nutně nemůžeme alokovat za jiným účelem.

Takové jsou tedy některé bezprostřední důsledky axiomu jednání. Došli jsme k nim na základě dedukce logických implikací existujícího faktu lidského jednání. Odvodili jsme tak pravdivé závěry z pravdivého axiomu. Bez ohledu na to, že tyto závěry nemohou být testovány historickými ani statistickými metodami, neexistuje důvod testovat je, protože je jejich pravdivost již zaručena. Historický fakt do těchto závěrů vstupuje jen tehdy, pokud chceme určit, která teorie je v daném případě použitelná. Na pustém ostrově má pro Robinsona a Pátka praxeologická teorie peněz význam spíše akademický než praktický. Podrobněji se na vztah mezi teorií a historií v praxeologické vědě zaměříme později.

Nyní zde máme dvě části této axiomaticko-deduktivní metody: proces dedukce

a epistemologický charakter axiomů samotných. V první řadě je zde proces dedukce; proč je vhodnější použít verbální logiku než matematickou logiku? Aniz bychom se pouštěli do komplexního sporu mezi rakouskou a matematickou ekonomii, jeden problém můžeme zmínit ihned: nechť se čtenář pokusí implikace konceptu jednání, tak jak zde byly dosud vyloženy, převést do matematické podoby. I kdyby to bylo možné, nedosáhli bychom toho jen za cenu zásadní ztráty významu v každém deduktivním kroku? Použití matematické logiky má význam ve fyzice – vědě, která se stala modelovou vědou a kterou by podle moderních pozitivistů a empiristů měly napodobovat jiné společenské a přírodní vědy. Ve fyzice jsou axiomy a tedy i dedukce samy o sobě čistě formální a získávají svůj význam jen „operacionálně“ na základě toho, zda mohou vysvětlit a predikovat dané skutečnosti. Naproti tomu v praxeologii, vědě o lidském jednání, o axiomech samotných víme, že jsou pravdivé a smysluplné. Proto je také pravdivá a smysluplná každá postupná verbální dedukce; důležitou vlastností verbálních vět je jejich smysluplnost, zatímco matematické symboly samy o sobě význam nemají. Proto Lord Keynes, vzácně na straně Rakušanů, vystoupil jako významný matematik s následující kritikou používání matematických symbolů v ekonomii:

Velkým omylem symbolických pseudo-matematických metod formalizace systému ekonomické analýzy je, že výslovně předpokládají striktní nezávislost příslušných faktorů a ztrácí veškerou svou průkaznost a oprávněnost, pokud tuto hypotézu opustíme: avšak v běžném rozhovoru si nepočínáme slepě, ale víme, co děláme a co naše slova znamenají a tak můžeme mít stále na zřeteli nutně argu-

menty, výhrady a kompromisy, které budeme muset udělat. Žádným takovým způsobem nemůžeme mít na paměti několikastránkové složité parciální derivace v učebnici matematiky. Matematická ekonomie, která zabírá čím dál větší prostor, je nedokonalým výmyslem, tak jako původní předpoklady, na kterých stojí. Tímto výmyslem ztrácí autor v bludišti náročných a nenápadných symbolů ze zřetelě spletitosti a vzájemné závislosti ve skutečném světě.

I kdyby mohla být verbální ekonomie úspěšně přeložena do matematických symbolů a poté přeložena zpět do verbálního jazyka, abychom vysvětlili závěry, nedával by tento postup smysl a byl by prohrěškem proti slavnému vědeckému principu Ockhamovy britvy: vyhnout se nadbytečnému množství pojmů nutných k vysvětlení.

Dále, jak upozornili politolog Bruno Leoni a matematik Eugenio Frola:

Často se tvrdí, že překlad konceptu, jakým je např. maximum, z běžného do matematického jazyka, znamená zvýšení logické přesnosti tohoto konceptu a umožňuje zároveň jeho širší využití. Nedostatek matematické přesnosti běžného jazyka však jen odráží chování lidských bytostí v reálném světě. Měli bychom vědět, že takový překlad do matematického jazyka v sobě obsahuje transformaci ekonomicky jednajících lidí ve virtuální roboty.

Jeden z prvních metodologů ekonomie, Jean-Baptiste Say obdobně argumentoval, že matematické ekonomie

nejdou schopni takové problémy vyjádřit v matematickém jazyce, aniž by je přitom pomocí zjednodušení a arbitrárního ab-

strahování nezabavili jejich přirozené struktury. Nesprávně odhadované důsledky této struktury nutně mění charakteristiku problému a pokrývají veškeré jejich výsledky.

Nejnověji to byl Boris Ischboldin, který zdůraznil rozdíl mezi verbální neboli „artikulovanou“ logikou (analýza myšlenek explicitně vyslovených jazykem, která vyjadřuje realitu, tak jak v ní běžně žijeme) a „konstruktivistickou“ logikou, která spočívá v použití kvantitativních (ekonomických) dat matematických konstruktů a symbolické logiky, jejíž pojmy mohou, ale také nemusí mít reálné ekvivalenty.

Syn Carla Mengera, ač matematický ekonom a matematik, vystoupil s ostrou kritikou myšlenky, že je matematické zobrazení ekonomie exaktnější než běžný jazyk:

Uvažujme například tvrzení:

(2) *Vyšší ceně zboží odpovídá nižší (nebo v každém případě ne vyšší) poptávka.*

(2') *Pokud p označuje cenu zboží a q poptávku po něm, pak platí*

$$q = f(p) \text{ a } dq/dp = f'(p) < 0$$

Pokud považujete rovnici (2') za exaktnější nebo „matematictější“ obdobu věty (2), tak jde o hluboké nedorozumění ... jediný rozdíl mezi větou (2) a rovnicí (2') je tento: rovnice (2') se omezuje pouze na takové funkce, které jsou derivovatelné a k jejichž grafům lze proto sestavit tečny (a které z ekonomického pohledu nejsou pravděpodobnější než funkce, pro něž toto neplatí), což znamená, že věta (2) je všeobecnější, ale v žádném případě méně exaktnější: disponuje stejnou matematickou exaktností jako výrok (2').

Obraťme nyní pozornost od deduktivního procesu k axiomům samotným a ptejte se, jaký mají epistemologický charakter? Odpověď je poněkud složitější díky rozdílu v názorech praxeologů, zejména ohledně fundamentálního axiomu jednání. Podle Ludwiga von Misesa, stoupence kantovské epistemologie, je koncept jednání apriorní jakékoli zkušenosti, protože je, podobně jako zákon příčiny a důsledku, částí „podstatného a nutného charakteru logické struktury lidského myšlení.“ Aniž bych se nořil hlouběji do šedých vod epistemologie, popírám, jako aristotelovec a neotomista, že by lidské myšlení na chaotickou strukturu světa aplikovalo nějaké „zákony logické struktury“. Naopak bych všechny takové zákony nazval „zákony reality“, které člověk vstřebává při studiu a ověřování faktů reálného světa. Zastávám názor, že jsou jak fundamentální axiom, tak pomocné axiomy, odvozeny ze zkušenosti reality a jsou tak v nejšířším možném smyslu empirické. Souhlasil bych s aristotelovským realistou, že je takováto doktrína radikálně empirická a to mnohem více, než post-humeovský empirismus dominující moderní filozofii. John Wild v této souvislosti napsal:

Zkušenost není možné redukovat na soubor izolovaných dojmů a atomických jednotek. Relační struktura je rovněž dána se stejným důkazem a jistotou. Přímá data obsahují neměnné struktury, které jsou myšlením snadno abstrahovány a určeny za univerzální esence nebo předpoklady.

Dále, jednou z pronikavých skutečností lidské zkušenosti je existence; další je uvědomění nebo povědomí. S kantovským pohledem nesouhlasí Harmon Chapman, který napsal, že

chápaní je druh uvědomění, způsob posuzování či pochopení věcí, nikoli domnělé subjektivní používání tzv. všeobecnosti nebo univerzálií, které mají „duševní“ či „logický“ původ a v podstatě nerozšiřují naše poznání.

Že chápaním prostupují smyslové vjemy a že je chápaní syntetizuje, je zřejmé. Tato syntéza však, na rozdíl od Kantovy syntézy, není předpokladem vnímání, dřívějším utvářením vnímání a jeho objektu, ale kognitivní syntézou v porozumění, tedy spojením nebo obsazením toho, co je totéž co porozumění. Jinými slovy, vnímání a zkušenost nejsou výsledkem nebo konečným produktem syntetického procesu a priori, jsou syntetickým nebo komplexním porozuměním, jehož strukturovaná jednota je toliko stanovena podstatou skutečnosti, tedy zamýšlenými cíli ve svém celku a ne vědomím samým, jehož (kognitivní) podstatou je chápat realitu takovou, jaká je.

Pokud jsou, v širším smyslu, axiomy praxeologie radikálně empirické, pak jsou vzdáleny post-humeovskému empirismu, který prostupuje moderní metodologií společenských věd. Axiomy praxeologie navíc (1) všeobecně vycházejí z běžné lidské zkušenosti a jakmile jsou formulovány, stávají se samozřejmými a tak nepodléhají populárnímu kritériu falzifikovatelnosti; (2) spočívají, obzvláště axiom jednání, jak na univerzální vnitřní zkušenosti, tak na externí zkušenosti, jejichž zřejmost je tak reflektivní spíše než čistě fyzická; a (3) jsou proto apriorní komplexu historických událostí, na které se omezuje koncept „zkušenosti“ moderního empirismu.

Say, možná první praxeolog, vysvětlil odvození axiomů ekonomické teorie následujícím způsobem:

A tak se výhodě těší každý, kdo může na základě jasného a pečlivého pozorování stanovit existenci těchto všeobecných faktů, demonstrovat jejich spojení a odvodit jejich důsledky. Vycházejí z přirozenosti věcí tak jasně jako zákony materiálního světa. Nevymýšlíme je; odkrývá nám je nezaujaté pozorování a analýza ...

Politická ekonomie ... se skládá z několika fundamentálních principů a velkého množství logických úsudků nebo závěrů vyvozených z těchto principů ... Každá reflektující mysl to pozná.

Friedrich A. Hayek jasně postavil praxeologickou metodu do protikladu k metodologii fyzikálních věd a zdůraznil také všeobecnou empirickou povahu praxeologických axiomů:

Postavení člověka ... znamená, že podstatná základní fakta, která potřebujeme k vysvětlení sociálních jevů, jsou částí běžné zkušenosti, částí materiálu pro naše myšlení. Znalost elementů komplexních jevů v oblasti společenských věd je mimo pochyby. V přírodních vědách mohou být nejvyšší odhadovány. Existence těchto elementů je o tolik jistější než jakékoli zákonitosti komplexních jevů, kterým dávají vzniknout, že ve společenských vědách představují skutečně empirický faktor. Nelze pochybovat o tom, že právě toto rozdílné postavení empirického faktoru v procesu uvažování ve dvou vědeckých disciplínách stojí do značné míry za zmatením ohledně jejich logického charakteru. Zásadní rozdíl spočívá v tom, že v přírodních vědách začíná deduktivní proces u určitých hypotéz, které jsou výsledkem indukativní generalizace, zatímco ve společenských vědách začíná proces dedukce u známých empirických elementů, jež jsou použity k nalezení zákonitostí komplexních jevů, které nelze přímým pozorováním objevit. Společenské vědy jsou tzv. empiricko-deduktivní vědy, postupující od známých elementů k zákonitostem v komplexních jevech, které nemohou být přímo stanoveny.

Podobně se vyjádřil J. E. Cairnes:

Ekonom začíná se znalostí konečných příčin. Již na počátku svého zkoumání je v pozici, které dosáhne fyzik až po letech zkoumání ... Pro zjištění takových premis není třeba komplikovaný proces indukce ... neboť my získáváme, nebo můžeme získat, pokud se zaměříme na tuto oblast, přímou znalost těchto příčin z našeho povědomí o tom jak myslíme a také z informací, které nám poskytují naše smyslové vnímání externích jevů.

Nassau W. Senior formuloval problém takto:

Protože jsou fyzikální vědy spojeny s myšlením pouze druhotně, získávají své premisy téměř výhradně z pozorování nebo hypotéz. ... Naopak společenské vědy a duševní dovednosti získávají své premisy výhradně z vědomí. Jejich předmětem je obzvláště fungování lidského myšlení. [Tyto premisy] představují několik všeobecných výroků, které jsou výsledkem pozorování nebo uvědomění a které téměř každý člověk, jakmile se o nich dozví, přijímá za běžnou součást svého myšlení nebo je přinejmenším považuje za součást předchozích vědomostí.

S touto pasáží vyslovil Mises svůj plný souhlas a napsal, že „na první pohled zřejmé výroky“ mají „aprioristický původ ... a nebo jinými slovy, že aprioristické poznání je vnitřní zkušeností.“

K tomu správně poznamenává autor životopisu Nassau Seniora, Marian Bowley:

Jediný fundamentální rozdíl mezi Misesovým a Seniorovým všeobecným postojem tkví v jasném Misesově popření možnosti využití jakákoli všeobecná empirická data, tedy fakta všeobecného pozorování, jako původní premisy. Tento rozdíl má svůj původ v Misesově základní představě o povaze myšlení a třebaže má obecný filozofický význam, stěží se nějak významně dotýká ekonomické metody jako takové.

Měli bychom upozornit na to, že pro Misesa je apriorní jen fundamentální axiom jednání; připustil, že axiomy rozmanitosti lidí a přírody a axiom volného času jako společného statku jsou zcela empirické.

Moderní postkantovská filozofie se značně potýkala s problémem začlenění samozřejmých tvrzení, která jsou charakteristická svou silnou a evidentní pravdivostí a nemají charakter testovatelných hypotéz. Tato samozřejmá tvrzení módně považuje za „falzifikovatelná“. Občas se zdá, jak varuje filozof Hao Wang, že se empirici snaží použít módní analyticko-syntetickou dichotomii k tomu, aby se zbavili teorií, které nejsou schopni vyvrátit, a to tak, že se jimi odmítnou zabývat, protože se jedná *buď* o definice kruhem *nebo* o diskutabilní a nejisté hypotézy.

Co když ale podrobíme vzývanou „jistotu“ moderních pozitivistů a empiriků analýze? Co to je? Zjišťujeme, že existují dvě podoby jistoty v potvrzení či vyvrácení určitého tvrzení: (1) pokud je tvrzení v rozporu se zákony logiky, tedy obsahuje tezi $A = \neg A$; nebo je potvrzeno empirickými fakty (tak jako v laboratoři), které mohou být napadeny mnoha lidmi. Jak jinak si ale máme vysvětlit povahu takové „jistoty“ než tak, že nám osvětlí dosud zamlžené tvrzení a přinese evidentní výsledek, který bude evidentní pro vědce? Zkrátka, logické a laboratorní postupy slouží k tomu, aby ozřejmili různým vědcům, zda jsou tvrzení potvrzena či vyvrácena, neboli moderní terminologií, zda jsou pravdivá či chybná. Ale v případě, že jsou pro vědce teze evidentní *bez důkazu*, mají přinejmenším stejně dobrý vědecký status jako jiné teze a zároveň vhodnější formu důkazu. Nebo jak to vyjádřil tomistický filozof John J. Toohey:

Důkaz znamená učinit průkazným něco, co není zřejmé. Pokud je pravda nebo teze samozřejmá, je bezpředmětné pokoušet se o důkaz; snaha dokázat je by byla pokusem ozřejmit něco, co je již zřejmé.

Obzvláště axiom jednání by měl být podle aristotelovské filozofie nenapadnutelný a samozřejmý, protože ten, kdo se ho pokouší vyvrátit, zjišťuje, že ho musí při své argumentaci použít. A tak je samozřejmost axiomu existence lidské cílevědomosti demonstrována tak, že akt popření existence cílevědomosti musí být sám proveden cílevědomou bytostí. Tento atribut samozřejmého axiomu nazval filozof R. P. Phillips „principem bumerangů“,

protože „i když ho odvrhneme, vrátí se nám opět zpátky.“ Podobnému sebepopření čelí člověk, který se pokouší vyvrátit axiom lidského jednání. Při takovém pokusu je totiž *ipso facto* sám člověkem, který vědomě volí prostředky ve snaze dosáhnout zvoleného cíle: v tomto případě je cílem pokus vyvrátit axiom jednání. Používá jednání k tomu, aby se pokusil vyvrátit koncept jednání.

Člověk může samozřejmě říci, že popírá existenci samozřejmých principů nebo jinak stanovených pravd reálného světa. Takové prohlášení však nemá žádnou epistemologickou platnost. Toohey k tomu poznamenal:

Člověk může *vyslovit* cokoli si přeje, ale nemůže *přemýšlet* nebo *konat* tak, jak si zamane. Může říci, že viděl kulatý čtverec, ale v mysli si nemůže *představit*, že kulatý čtverec viděl. Může říci, pokud chce, že viděl jezdit koně po jeho vlastních zádech. Víme, co si o něm máme myslet, pokud to vysloví.

Metodologie pozitivismu a empirismu se dokonce potýká s problémy i ve fyzikálních vědách, kde je její využití mnohem příhodnější než ve vědách o lidském jednání; selhává zejména tam, kde se obě disciplíny prolínají. Fenomenolog Alfred Schütz, Misesův student z Vídně, průkopník aplikace fenomenologie ve společenských vědách, poukázal na rozpor mezi trváním empiriků na principu empirické verifikovatelnosti ve vědě a současným popíráním existence „jiného myšlení“ z titulu neverifikovatelnosti. Předpokládáme však, že laboratorní verifikaci bude provádět to samé „jiné myšlení“ kooperujících vědců. Schütz k tomu napsal:

Je ... nepochopitelné, že titíž autoři, kteří jsou přesvědčeni o nemožnosti verifikace myšlení jiných lidí, jsou si podobně jisti samotným principem verifikovatelnosti, který může být uplatněn pouze prostřednictvím kooperace s někým jiným.

Moderní empirici takto ignorují nutné předpoklady vědecké metody, kterou zastávají. Pro Schütze je znalost takových předpokladů v nejšířším slova smyslu znalostí „empirickou“,

a to za předpokladu, že tento termín neomezíme na smyslové pozorování objektů a jevů vnějšího světa, ale zahrneme do něj i experimentální formu, pomocí které běžný zdravý rozum chápe lidské jednání a jeho výsledky na základě motivů a cílů, z kterých vychází.

Poté, co jsme se zabývali podstatou, postupy, axiomy a filozofickým základem praxeologie, se nyní pustíme do zkoumání vztahu mezi praxeologií a jinými obory, které studují lidské jednání. Jedná se zejména o to, jaký je vztah mezi praxeologií a technikou, psychologií, historií a etikou, když se všechny nějakým způsobem dotýkají lidského jednání?

Ve stručnosti je *praxeologie* souborem logických implikací univerzální formální sku-

tečnosti, že lidé jednají, že používají prostředky k dosažení zvolených cílů. *Technika* se zabývá praktickým problémem *jak* použitím prostředků dosáhnout cílů. *Psychologie* se zabývá otázkou, *proč* lidé volí určité cíle a jak dospívají k jejich volbě. *Etika* se zabývá otázkou, jaké cíle nebo hodnoty *by měli* lidé volit. *A historie* se zabývá cíli sledovanými v minulosti, prostředky, které byly použity k jejich dosažení a důsledky, které s sebou tato jednání nesla.

Praxeologie, a obzvláště ekonomická teorie, je tak v rámci společenských věd unikátní disciplínou; na rozdíl od jiných společenských věd se totiž nezabývá obsahem lidských hodnot, cílů a jednání, ani tím co lidé dělají, jak jednají nebo jak by jednat měli. Zabývá se čistě skutečností, že lidé mají cíle a jednají proto, aby jich dosáhli. Zákony užítka, poptávky, nabídky a ceny lze aplikovat bez ohledu na druh poptávaných či vyrobených statků a služeb. Joseph Dorfman napsal o knize *Outlines of Economic Theory* (1896) od Herberta J. Davenporta:

Etický charakter přání není fundamentální částí jeho zkoumání. Lidé pracují a trpí nedostatkem „whisky, doutníků a zlodějských páčidel“, píše, „stejně tak jako jídla, soch nebo žacích strojů.“ Dokud jsou lidé ochotní kupovat a prodávat „pošetilost a zlo“, jsou předchozí komodity ekonomickými faktory se svým trhem, protože užitek, jako ekonomický pojem, neznamená nic jiného než přizpůsobení se lidským touhám. Dokud po nich lidé touží, uspokojují potřebu a jsou motivem pro výrobu. Proto ekonomie nemusí zkoumat původ volby.

Praxeologie, stejně jako platné aspekty jiných společenských věd, má svůj základ v metodologickém individualismu, ve faktu, že pouze jednotlivci cítí, hodnotí, myslí a jednají. Individualismus byl vždy kritizován, a vždy neoprávněně, za to, že předpokládá, že je každý jednotlivce hermeticky uzavřený „atom“, oddělený a neovlivněný jinými lidmi. Tato absurdní dezinterpretace metodologického individualismu od J. K. Galbraitha je základem triumfální demonstrace, kterou provedl ve své knize *The Affluent Society* (Boston: Houghton Mifflin, 1958) a podle které je ekonomická teorie údajně neplatná, protože jsou hodnoty a volby jednotlivců ovlivněny jinými lidmi. Galbraith se dále na základě své demonstrace domnívá, že jsou takové volby umělé a nelegitimní, protože jsou ovlivněné. Fakt, že praxeologická ekonomická teorie spočívá na univerzálním faktu hodnot a voleb jednotlivců znamená, vyjádřeno opět Dorfmanovým shrnutím Davenportových myšlenek, že ekonomická teorie „nemusí zkoumat původ volby“. Ekonomická teorie není postavena na absurdním předpokladu, že každý jednotlivce své hodnoty a volby vytváří ve vakuu, izolován od vlivu lidí. Pochopitelně, že se jednotlivci postupně navzájem učí a ovlivňují se. F. A. Hayek ve své oprávněně slavné kritice Galbraitha, „The Non Sequitur of the 'Dependence Effect'“, napsal:

Argument profesora Galbraitha může být bez jakékoli podstatné změny snadno použit k demonstraci bezcennosti literatury nebo jiné formy umění. Poptávka člověka po literatuře jistě nemá původ u něho samotného v tom smyslu, že by literaturu poptával, kdyby nebyla produkována. Znamená to, že produkce literatury nemůže být obhájena na základě faktu, že uspokojuje potřebu, protože je to právě její produkce, která vyvolává poptávku?

Skutečnost, že od počátku vychází rakouská ekonomie pevně z analýzy faktu subjektivních hodnot a voleb jednotlivce, naneštěstí vedla rané rakouské ekonomy k přijetí přízviska *psychologická škola*. Výsledkem byla řada neoprávněných kritik vytykajících ekonomické teorii, že do ní nebyly zahrnuty nejnovější poznatky psychologie. Vedlo to rovněž k mylným představám, např. že zákon klesajícího mezního užítka má základ v psychologickém zákonu nasycení potřeb. Jak Mises jasně podotkl, ve skutečnosti je zákon praxeologický, ne psychologický, a nemá nic společného s *obsahem* potřeb, např. že desátý kopeček zmrzliny může chutnat méně než devátý. Zákon je praxeologickou pravdou odvozenou z podstaty jednání, totiž že první jednotka statku bude alokována do nejvíce hodnoceného použití, druhá jednotka do druhého nejvíce hodnoceného použití atd. V jedné, a pouze jedné, věci však praxeologie a související věda o lidském jednání staví na filozofické psychologii: jde o výrok, že lidské myšlení, vědomí a subjektivita existuje, a proto existuje i jednání. Tímto stojí v opozici k filozofickému základu behaviorismu a souvisejících doktrín a je na straně všech odvětví klasické filozofie a fenomenologie. Perspektivou všech dalších otázek jsou však praxeologie a psychologie rozdílné a samostatné disciplíny.

Obzvláště důležitou otázkou je vztah mezi ekonomickou teorií a historií. Podobně jako v jiných oblastech rakouské ekonomie k tomuto tématu významně přispěl Ludwig von Mises, zejména svým dílem *Theory and History*. Je velmi zvláštní, že Mises a jiní praxeologové byli jako údajní „aprioristé“ obviněni z „odporu“ k historii. Mises totiž nejen tvrdil, že ekonomická teorie nepotřebuje být otestována historickou událostí, ale také že takto testována být *nemůže*. Aby totiž událost mohla být použita k testování teorii, musí se jednat o prostý fakt, homogenní s jinými událostmi v dostupných a opakovatelných třídách. Zkrátka teorie, podle které vytvoří kombinace atomu mědi, atomu síry a čtyř atomů kyslíku rozpoznatelnou entitu s názvem modrá skalice, jež má známé charakteristiky, je lehce testovatelná v laboratoři. Každý z atomů je homogenní a tak je možné test opakovat donekonečna. Jak ale poukázal Mises, žádná historická událost není ani prostá ani opakovatelná; každá událost představuje komplexní výsledek působení mnoha různých příčin, z nichž žádné nezástávají ve vzájemném konstantním vztahu. Každá historická událost je tak heterogenní. Historické události tedy nemohou

být použity ani k testování ani ke konstruování zákonů historie, kvantitativních či jakýchkoli jiných zákonů. Můžeme zahrnout každý atom mědi do homogenní skupiny atomů mědi; nic podobného s událostmi lidské historie učinit nelze.

To samozřejmě neznamená, že mezi historickými událostmi neexistují podobnosti. Existují mnohé podobnosti, ale žádná homogenita. Existovalo mnoho podobností mezi prezidentskými volbami v letech 1968 a 1972, ale stěží šlo o homogenní události, protože byly charakteristické významnými a nevyhnutelnými odlišnostmi. Ani další volby nebudou opakovatelnou událostí zařaditelnou do homogenní skupiny „volby“. Z těchto událostí tak nemůžeme odvodit žádné vědecké, a samozřejmě ani kvantitativní zákony.

Misesův fundamentální odpor k ekonometrii je tak nyní odůvodněn. Nejenže se ekonometrie snaží napodobit přírodní vědy tím, že s komplexními heterogenními historickými jevy nakládá jako s opakovatelnými homogenními laboratorními událostmi; kvalitativní komplexnost každého jevu navíc mění na kvantitativní hodnotu a tento omyl prohlubuje tím, že kvantitativní vztahy považuje v lidské historii za konstantní. Mises opakovaně zdůrazňoval, že ekonometrie selhala ve zjištění jedné jediné konstanty v lidské historii, čímž ostře kontrastuje s fyzikálními vědami, které mají základ v empirickém zjištění kvantitativních konstant. Vezmeme-li v úvahu neustále se měnící stavy lidské vůle, vědomosti a hodnoty a rozdíly mezi lidmi, je nemyšlitelné, že se to ekonometrii může vůbec kdy podařit.

Praxeolog je dalek odporu k historii. Je to právě on a ne domnělý milovník historie, kdo ctí hluboký respekt ke komplexním a jedinečným událostem lidské historie. Navíc je to praxeolog, kdo uznává, že společenský vědec nemůže legitimně pokládat jednotlivce za kameny a molekuly, jakoby to nebyli lidé s myšlením, jednající podle svých hodnot a očekávání, ale lidé, jejichž chování může být vědecky ukotveno v domnělých konstantách nebo kvantitativních zákonech. Vrcholem ironie je fakt, že právě praxeolog je skutečně empirický, protože rozpoznává unikátní a heterogenní charakter podstaty historických událostí; je to samozvaný „empirik“, kdo hrubě dezinterpretuje historické jevy svým pokusem redukovat je na kvantitativní zákony. Mises proto o ekonometrech a jiných typech „kvantitativních ekonomů“ napsal:

V oblasti ekonomie žádné konstantní vztahy nejsou a tak není možné ani měření. Pokud statistik zjistí, že v určitém období byl nárůst nabídky brambor v Atlantidě o 10 % následován osmiprocentím poklesem ceny, neurčuje tím, co se stalo nebo může stát v důsledku změny nabídky brambor v jiné zemi nebo v jiném čase. „Elasticitu poptávky“ po bramborách ale „nezměřil“. Zjistil unikátní historickou událost. Inteligentní člověk nemůže pochybovat o tom, že se chování člověka ve vztahu k bramborám a všem jiným komoditám mění. Různí jednotlivci hodnotí

stejně věci různě a hodnocení se mění i u stejných jednotlivců se změnou podmínek ...

Nemožnost měření není způsobena nedokonalostí technických metod měření. Je způsobena absencí konstantních vztahů. ... Ekonomie není neprogresivní proto, že není kvantitativní, jak stále znovu opakují pozitivisté. Není kvantitativní a neměří z toho důvodu, že nemá stále veličiny. Statistická data týkající se ekonomických událostí jsou historickými jevy. Říkají nám co se stalo v neopakovatelném historickém okamžiku. Fyzikální jevy mohou být interpretovány na základě našich znalostí konstantních vztahů zjištěných při experimentech. Historické události takto interpretovat nelze. ...

Zkušenost ekonomické historie je vždy zkušeností komplexních jevů. Nikdy z ní nezískáme takový typ znalosti, který z laboratorní experimentu získá výzkumný pracovník. Statistika je metoda prezentace historických událostí. ... Statistika cen je ekonomickou historií. Poznatek, že, *ceteris paribus*, nárůst poptávky musí vyústit v nárůst ceny není odvozen ze zkušenosti. Nikdo nebyl a nebude s to, *ceteris paribus*, pozorovat změnu pouze jednoho z tržních dat. Neexistuje nic jako kvantitativní ekonomie. Veškerá kvantitativní ekonomická data, která známe, jsou data ekonomické historie. ... Nikdo není tak odvážný, aby tvrdil, že nárůst nabídky určité komodity o A procent musí vždy – v každé zemi a kdykoli – znamenat pokles ceny o B procent. Marnost takového snažení je demonstrována tím, že se žádný kvantitativní ekonom neodvážil na základě statistických dat definovat specifické podmínky, které vytvoří přesnou odchylku od poměru A:B.

Na základě své kritiky konstantních veličin Mises dodal:

Kvantitativní veličiny, které v oblasti lidského jednání pozorujeme ... jsou zjevně proměnnými veličinami. Jejich změny jednoduše ovlivňují výsledek našich jednání. Každá veličina, kterou pozorujeme, je historickým jevem, skutečností, která nemůže být zcela popsána bez specifikace času a místa jejího výskytu.

Ekonometr není schopen tento fakt vyvrátit, což mu podřezává větev pod jeho argumentaci. Je nucen přiznat, že žádné „konstanty chování“ neexistují. Přesto chce určitá čísla, arbitrárně zvolená na bázi historické události, určit za „neznámé konstanty chování“. Vznáší pro to jedinou omluvu, totiž že jeho hypotézy „jen říkají, že tato neznámá čísla zůstávají po několik let docela konstantní.“ Zda takové období domněle stability určitého čísla stále trvá nebo zda se číslo již změnilo, může být určeno až později. Ve vzácných případech je možné zpětně prohlásit, že během určitého (pravděpodobně spíše krátkého) období

byl mezi numerickými hodnotami dvou faktorů zachován přibližně stabilní poměr, který ekonometr nazývá „docela“ stabilním poměrem. Jde o něco fundamentálně odlišného od konstant ve fyzice. Při predikci budoucích událostí se totiž můžeme odvolat pouze na obsah historické události, nikoliv na konstantu.

Vysoce oceňované rovnice nejsou, pokud se aplikují na budoucnost, ničím jiným než rovnicemi, ve kterých jsou všechny veličiny neznámé.

Při matematickém vyjádření fyziky je rozdíl mezi konstantami a proměnnými opodstatněná; je nutný pro všechny technické výpočty. V ekonomii žádné konstantní vztahy mezi různými veličinami neexistují. V důsledku jsou všechna zjištělá data proměnnými veličinami, nebo, což znamená totéž, *historickými* daty. Matematické ekonomie opakují, že totiž matematické ekonomie spočívá v existenci velkého počtu proměnných. Pravdou je, že existují pouze proměnné a žádné konstanty. Je bezpředmětné mluvit o proměnných tam, kde žádné konstanty nejsou.

Jaký je však skutečný vztah mezi ekonomickou teorií a ekonomickou historií, či přesněji, historií obecně? Úkolem historika je pokusit se vysvětlit unikátní historická fakta, která zkoumá; adekvátní metodou je použití všech relevantních teorií ze všech možných disciplín, které se problému dotýkají. Historické události jsou totiž komplexním výsledkem působení nesčetného množství příčin, majících původ v různých okolnostech lidského jednání. Historik musí být připraven aplikovat nejen praxeologickou ekonomickou teorii, ale také poznatky fyziky, psychologie, techniky a vojenské strategie spolu s interpretativním porozuměním motivů a cílů jednotlivců. Tyto nástroje musí použít pro pochopení jak cílů různých činů v historii, tak jejich

důsledků. Protože je porozumění různých jednotlivců a jejich interakcí, stejně jako historického kontextu, komplikované, stává se historik využívající nástroje přírodních a společenských věd ve výsledné analýze „umělcem“. Neexistuje tak záruka nebo dokonce pravděpodobnost, že vůbec kdy dva historikové posoudí stejnou historickou událost naprosto totožně. Mohou se shodnout na souboru faktorů vysvětlujících vznik a důsledky určité události. Stěží se však shodnou na tom, jak přesnou váhu tomu kterému faktoru přiřadit. Při použití různých vědeckých metod musí posoudit relevanci použití té které teorie v konkrétním případě; když bychom se vrátili k příkladu uvedenému výše v textu, historik mapující život Robinsona Crusoe by pro historické vysvětlení jeho jednání na opuštěném ostrově stěžl použil teorii peněz. Pro ekonomického historika není ekonomický zákon historickými fakty ani potvrzen ani testován; tam, kde je použití zákona relevantní, pomáhá vysvětlit události. Události tím ilustrují fungování zákona. Vztah mezi praxeologickou ekonomickou teorií a porozuměním ekonomické historie přesně shrnul Alfred Schütz:

Není myslitelný žádný ekonomický jev, ke kterému by se nevztahoval určitý ekonomický aktér, který je přitom absolutně anonymní; konkrétně to nejste ani vy, ani já, ani podnikatel, ani „ekonomizující člověk“, ale čistě univerzální „někdo“. Z tohoto důvodu mají výroky teoretické ekonomie právě takovou „univerzální platnost“, která jim umožňuje ideálně vyslovovat výroky „a tak dále“ nebo „mohou to opakovat“. Můžeme však studovat konkrétního ekonomického aktéra a pokusit se zjistit, jaké má myšlenkové pochody; potom se však už nebudeme zabývat teoretickou ekonomikou, ale o ekonomické historii nebo ekonomické sociologii. ... Tvrzení těchto věd si nemohou nárokovat univerzální platnost, protože se zabývají buď ekonomickými názory konkrétních historických osob nebo

TERRA LIBERA

je vydávána společností TERRA LIBERA.

Kontaktní adresa:

TL, c/o Liberální institut,
Spálená 51, 110 00 Praha 1
E-mail: TL@libinst.cz

Její vydávání není povoleno ani schváleno žádnou státní institucí.

Předplatné TL na rok 2006

*Jak se stát každý měsíc součástí
TERRA LIBERA?
Předplatte si zaslání časopisu
TERRA LIBERA.*

Roční předplatné časopisu, zaslávané v papírové podobě kamkoliv v rámci ČR, získá ten, kdo přispěje Liberálnímu institutu alespoň 150,- Kč nebo 0,25 g zlata. Předplatné v elektronické podobě lze získat za polovinu těchto částek.

Korunový účet: 111 333 0/2400
e-Gold účet: 131844

Více o e-Gold na www.libinst.cz

On-line archiv
TERRA LIBERA
z let 2000 - 2004
dostupný na stránkách
www.libinst.cz

druhem ekonomických činností, pro která jsou důkazem zkoumané ekonomické činy. ...

Z našeho pohledu je čistá ekonomie dokonalým příkladem objektivní vědy zkoumající subjektivně zbarvené procesy. Jinými slovy, je to věda o objektivních poznacích, které specifikují typické a neměnné subjektivní zkušenosti každého jednotlivce, který jedná v rámci ekonomické struktury. ... Z tohoto schématu by musely být vyňaty veškeré úvahy týkající se konkrétního využití „statků“ poté, co byly získány. Jakmile však obrátíme naši pozornost na subjektivní hodnoty skutečných jednotlivců, opustíme anonymní přívlastek „někdo“, pak úvahy o chování, které je atypické, dávají smysl. ... Pro upřesnění, z hlediska ekonomie je takové chování irelevantní a právě v tomto smyslu, Misesovými slovy, nejsou ekonomické principy „výroky o tom, co se obvykle děje, ale o tom, co se dít nutně musí“.

*Přeložil Dan Vořechovský
Článek lze v plném znění nalézt na www.libinst.cz/etexty/rothbard_praxeologie.pdf*

¹ Petr Mach, *Rovná daň (Flat Tax) - Výzva pro Českou republiku*. In: Rovná daň, Sborník textů č. 7/2001, CEP, Praha, leden 2001, str. 18.

² Je třeba ovšem zdůraznit, že ve skutečnosti bývala „daň z hlavy“ často odstupňována podle majetku, resp. důchodu, tj. nebyla jednotná. Tak např. v Anglii zavedl původní „daň z hlavy“ Jindřich II. (1154-89) a její výše byla odstupňována podle stavovské příslušnosti poplatníků. Poplatek činil 10 marek pro vévodu, 6 marek pro hraběte, 3 marky pro barona a rytíře a 1 groš pro chudého žebráka. Viz P. M. Jackson a C. V. Brown, *Ekonomie veřejného sektoru*, EUROLEX BOHEMIA, Praha 2003, str. 335.

³ Zdroj: http://www.mfcr.cz/cps/rde/xchg/mfcr/hs.xsl/sta_ustred_vl_16383.html

⁴ Murray N. Rothbard - *The Myth of Neutral Taxation*, <http://www.mises.org/rothbard/myth.pdf>, str. 106-107.

⁵ John Stuart Mill - *Principles of Political Economy* (první vydání 1848), kniha V, kapitola II, <http://www.econlib.org/library/Mill/mlP64.html>

⁶ John Stuart Mill, *Principles of Political Economy*, kniha V, kapitola 2.

⁷ Jean-Baptiste Say, *A Treatise on Political Economy* (první vydání 1803), kniha III kapitola VIII, <http://www.econlib.org/library/Say/sayT41.html#Bk.III.Ch.VIII>

⁸ F. A. Hayek - *The Constitution of Liberty*. University of Chicago Press, 1960, str. 306-323, <http://lamar.colostate.edu/~grjan/hayektaxation.html>.

⁹ Hayek, *Právo, zákonodárství a svoboda*, str. 313. Proporcionální zdanění samozřejmě „tyranii většiny“ omezuje jen částečně: v našem příkladě by bylo analogické situaci, kdy paní Lahočná a pan Novák „demokraticky“ rozhodnou, že pan Rozrazil není sice povinen hradit plnou cenu jejich oběda v restauraci, ale zaplatí „pouze“ třetinu těchto nákladů (aniž by se sám naobědval).

¹⁰ Odpověď na výtku, že ne každé jednání směřuje do určitého času v budoucno, nabízí Walter Block, „A Comment on 'The Extraordinary Claim of Praxeology' by Professor Gutierrez“, *Theory and Decision* 3 (1973): 381-82.